

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

V. évf.

1894. jul.—szept.

4. szám.

Egy pár szó a szkithákról.

(Első közlemény.)

I.

A szkitha-kérdés iránt, melyet a század első felében még a magyar őstörténelmi kutatások egyik legfontosabb ágának tartottak, az utóbbi három-négy évtized alatt nagyon megcsappant nálunk az érdeklődés. Mindinkább elterjedt az a felfogás, hogy a szkithákhoz semmi köze sem lehetett annak az ősmagyar néptörzsnek, mely valahol északon, káramenti és szibériai nyelvrokonainak környezetében élte át gyermekkorát; mikor pedig azon a vidéken kezd szerepelni, hol egykor a szkithák tanyáztak, akkor már onnan rég eltűnt a szkitha elem s így még az esetben sem képzelhető köztük valamiféle kapcsolat, ha a szkithák az uralaltájisághoz tartoztak is, akár a szumir-akkadokhoz, mint pl. *Csengery A.*¹ vélte, akár pedig a törökséghez, mint a hogy történelmi alapon s néhány szkitha névre, különösen az isten nevekre utalva gr. *Kuun Géza* ²magyarázta vagy a mint *Vámbéry A.*³ a szkithák életmódjából következtette.

De a legtöbben még azt a vékonyka szálát is ignorálták, mely valami távoli rokonságba fűzte volna a magyarságot a szkithákkal. Hallgatagon elfogadták a német tudósok véleményét, a kik Zeuss óta mind jobban vitatták, hogy a szkithák s a velük egy nyelvet beszélő, tőlük csak dialektusban különböző szarmaták nomád árják voltak, a legáltalánosabb felfogás szerint iránok⁴, *Cuno, G.* szerint lett szlávok,⁵ a mely árják azonban, mint *Fligier*⁶ gondolja, jelentékeny uralaltáji elemet vettek magukba.

¹ *A szkithák nemzetisége.* (Előbb a Budapesti Szemle 1859. évfolyamában, aztán „Történeti Tanulmányok“ cz. műve I. kötetében, Pest. 1870. 167—199. l.,

² *A „Codex Cumanicus“* (Budapest, 1880.) bevezetésének LV—LX. lapjain.

³ *Skythák és sakák vagy az ó-kor állítólagos törökei* czimmel „A magyarok eredete“ cz. művének első fejezete (Budapest, 1882. 1—18. l.)

⁴ Zeuss: *Die Deutschen und die Nachbarstämme.* — Müllenhoff: *Ueber die Herkunft und Sprache der pontischen Skythen und Sarmaten.* (Monatsberichte der preuss. Akademie in Berlin. 1866. 549—579.) — Tomaschek W. *Kritik der ältesten Nachrichten über den Skythischen Norden.* (Sitzungsber. der kais. Akademie. Bécs, 1888. CXVI. 715—780. CXVII. 1—70.)

⁵ *Die Skythen.* (Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde. I. Theil.) Berlin. 1871.

⁶ *Ueber die Herkunft der Sarmaten.* (Archiv für Anthropologie. XVII. 1887. 302.)

Munkácsi B. legújabb kutatásai után, melyek következtében az ugarság s így a magyarság ősi fészket az eddig fölvelt Jugriánál délibb vidékre, a Káspi tenger, Aral tó és Ural hegység közt elterülő pusztaságra kell helyezniük (*Ethnographia*. V. 172), a szkitha-kérdés ismét visszanyerte a magyar ethnologia szempontjából egykori fontosságát.

Bármilyen volt is a szkithák nemzetisége, bizonyos, hogy befolyást gyakoroltak az ősmagyarság történelmi életére és kulturális fejlődésére s ez a hatás nem tűnhetett el nyomtalanul.

Egy pár ilyen nyomra akarok mutatni az alábbi sorokban s ezzel kapcsolatban valamit a szkithák nemzetiségéről is fogok szólni néhány adatot hozva föl ama felfogás egyoldalúságának feltüntetése, mely a szkithák által megszállt föld régebbi lakosságának irán jellegét s a szkithákra gyakorolt befolyásának jelenségeit kapcsolatba hozza a szkithák nemzetiségével s ezt a két dolgot összezavarja. Majd alább ki fogom mutatni, hogy az irán nyelvűség vitatói korántsem arra a néhány — jelentés szerint is ismert szkitha szóra alapítják elméletüket, melyek utóvégre is első sorban jönnek tekintetbe, hanem nevekre, melyeknél sohasem szabad feledni egy részről azt, hogy értelmezésüknél sokkal több tér nyílik a legkülönbözőbb és legellentétesebb összehasonlításokra, mint mikor a szó vagy név jelentése már adva van; más részről azt sem szabad szem elől tévesztetni, hogy még a félreismerhetlenül irán eredetű szkitha személyneveknél is fölmerül az a kérdés, vajjon lehet-e egyéb jelentőséget tulajdonítani nekik, mint p. nálunk az Árpádok alatt nagyon elterjedt szláv neveknek? Jegyezzük meg jól, hogy Müllenhoff a szkitha neveknek körülbelül *csak egy negyedrészét* magyarázta meg az iránságból, ennek is csak egy részéről lehet elmondani, hogy kétségtelenül iránnak bizonyul, míg a másik részét, — mint Cuno véli, a nagyobb részét — ép oly jól és találóan lehet magyarázni a lett-szlávból (*Die Skythen* 316.) s esetleg más nyelvekből. A végeredmény mindenestre az, hogy a szkitha nevek nagyobb részét irán szótövekre eddig még nem tudták visszavezetni; az iránnak magyarázott neveknek egy része másképp is értelmezhető; a mi tehát valódi irán névnek tekinthető, arról csakugyan el lehet mondani, hogy a mint a szkitha Aripeithesz, Idanthyrszosz, Szpargapeithesz és más hasonló személynevekből a szkithák iránságát, ugyanolyan joggal a magyar László, Lodomér, Bogomér, Boguszló, Kázmér, Szoboszló, Szaniszló, Raszló, Radován, Tihamér, Bogát, Deda, Zerzivoj, Medve, Drága, Szereda, Péntek, Unoka s más árpádokori nevek közül a magyarok szlávságát is lehet vitatni. Az volna a döntő bizonyíték az iránság mellett, ha azt mutatták volna ki, hogy az olyan szkitha szók, mint *oior* = férfi, *pata* = ölni, *arima* = egy, *szpu* = szem, *Temerinda* = tenger — anyja sat., csakugyan irán szók; de az iránság ép ezeknél mondta föl a szolgálatot s egyik-másik szóra még a nagy árjaságban is alig-alig lehetett valami megközelítő analógiát találni.

A német tudósok ezen el nem tagadható valóságnak a magyarázatát mindenben keresték, csak épen arra nem gondoltak, a mi a legtermészetesebb, hogy talán az elméletben van a hiba s abból, hogy a szkithaságnál egy sereg személy-, nép- és földrajzi névnek irán eredetére mutathatnak, még nem szükségképen következtethetik egyuttal azt is, hogy a szkitháknak irán nyelvűeknek kellett lenni. Nem méltatták kellő figyelemre azt a kiváló fontosságú körülményt, hogy a szkithák nem őslakói annak a földnek, a hol Herodotus találta őket a Kr. e. V. század derekán, hanem a középzásiai pusztaságról költöztek oda pár századdal előbb. Ha tehát a szkithák ethnikumában olyan jelenségek tapasztalhatók, melyek majd az árjaság, majd pedig az uralaltájiság jellemvonásait tüntetik föl: akkor mindenesetre azt kell gondolnunk, hogy e jellemvonásoknak csak egy része tartozik a szkithaság őseredeti sajátságaihoz, a másik részt szükségképen a meghódított s részben talán magukba olvasztott régebbi lakosságtól örökölték. Ilyenforma felfogás vezette az orosz ethnologusokat, *Miller V. F.* moszkvai és *Miscsenko F. G.* kievi tudósokat arra a végeredményre, hogy ott, hol a németek csupa iránságot láttak, különbséget tegyenek az uralaltáji eredetű harcziás és hódító nomád keleti vagy királyi, meg az árja (iráni) eredetű műveltebb földművelő szkithák között, a kiknek egymáshoz való viszonyát — úgy látszik — körülbelül olyanak képzelik, mint a minő volt a bolgárok és aldunai szlávok vagy a Ghaznevidák és Szelsukidák törökjei, meg az irániak között.¹

Nehéz is volna máskülönben megérteni, hogy az ó-kor néprajz- és történetíróinak soha nem jutott eszébe a szkithákat a perzsák rokonainak tenni meg, a kiket végre is jól ismertek, ellenben folyton összezavarják velük az új meg új név alatt feltűnt uralaltáji népeket. Maguk a perzsák is úgy találták, hogy azok a turkok, kik a VI. század közepe felé kezdtek elhatalmasodni, ahhoz a néphöz tartoztak, melyet ők régen szakának neveztek² vagyis a szkithákhoz, mert hiszen már Herodotus megírta (VII. 64.), hogy a perzsák az összes szkithákat szakáknak hívják.

II.

A szkitha elem behatolása a Feketetenger mellékén elterülő síkságra nem egy időben, nem egy huzamban történt, hanem, mint minden ilyen terjeszkedésnél, több század leforgása alatt vándorolt be majd az egyik, majd a másik törzs.

¹ *Stieda* königsbergi tanár jelentése az orosz régészek 1887-ben Jaroszlávlban tartott VII. kongresszusáról. (Archiv für Anthropologie. XVIII. 1888. 393.)

² „τῶν Τοῦρκων, τῶν Σάκων καλουμένων τὸ πάλαι. (*Legatio Justiniana ad Persas*. Corpus Byzantine Historiae. Páris, 1648. I. k. 151. l.) A szaka elnevezés mutatja, hogy ez a megjegyzés perzsa forrásra vezetendő vissza.

Bizonyos, hogy azoknak, kik Herodotus korában már földműveléssel foglalkoztak, jóval meg kellett előzniök a déloroszországi pusztaságon nomadizáló szkithákat, kikkel minden esetre ugyanazt a nyelvet beszélő egy népet kellett képezniök, ha talán a benszült elemmel való huzamosabb vérkereszteződés bizonyos változásokat idézett is elő fizikumukban, mert különben Herodotus, ki jól megkülönbözteti a szkitháktól a szkitha szokás szerint élő, de más nyelven beszélő népeket, mint p. az androfigokat, s a szármatakról tudja, hogy szkitha nyelvűek, de más a kiejtésük: a földművelő és nomád szkithák közt levő esetleges nyelvi különbséget alig hagyta volna megjegyzés nélkül.

A különböző időbeli bevándorlás gondolata nyert kifejezést a szkithák eredetéről szóló mondában is, melyet Herodotus két változatban közöl (IV. 5—7, 8—10); egyik maguktól a szkitháktól való, másik a pontusi görögöktől, a kik a szkitha mondai elemeket a maguk felfogásához idomítva hellenizálták ugyan, de a monda lényegén nem változtattak. Mindegyik monda három testvértől származtatja a szkithákat; mindegyikben ki van fejezve az a felfogás, hogy az idősb testvérek a nyugoti törzseknek voltak az ősapái, míg a legifjabbtól a keleti vagy királyi vagyis a tulajdonképeni szkithák eredtek; mindegyik elbeszéli a monda nyelvén, hogy az uralkodásra való rátermettségével a legifjabbik testvér vált ki s így ő lett a király. Mindez arra mutat, hogy maguk a szkithák három nagyobb bevándorlást különböztettek meg s a legkésőbb beköltözött vagyis a legifjabb gyermektől származtatott törzs lett a többinek is az ura.

E különböző időben történt bevándorlások magyarázzák aztán meg a szkitha mondák és hagyományok azon ellenmondásait, hogy a szkithákat a Pontus mentén majd nagyon régi lakóknak, sőt autochtonoknak tüntetik föl, így a görög monda szerint Heraklész¹ és egy alól kigyótestű nőtől származtak¹, más szóval a nap és föld fiai azaz autochtonok (Her. IV. 8—9), a másik változat szerint pedig a mondai ősapa, Targitaos az égnek (Zeusnak) s a Borysthenes folyam leányának volt a fia s Targitaostul Dáriusnak a szkitha földre való betöréséig ezer esztendő telt el (Her. IV. 5., 7.); majd pedig maguk a szkithák beszélék Herodotusnak, hogy ők a legfiatalabbak az összes népek között (IV. 5.) s emlékeznek ázsiai hazájukra, honnan a masszagéták verték ki, emlékeznek az Araxes folyamon való átkelésükre, pontusvidéki megtelepedésükre, hol az előlük kivándorló kimmerek földjét szállják meg, kiknek emléke ekkor még oly élénk, hogy ismerik a helyet a Tyras (Dnyeszter) folyó mellett, hova a kimmerek halottaikat temették és számos szkithaföldi helyet róluk neveznek, vannak kimmer falak, kimmer

¹ Diodorus Siculus (Lib. II. cap. 43.) szintén említi e mondát azzal a különbséggel, hogy az apának Zeust mondja.

kikötő, Kimmeria nevű vidék, kimmer Bosporus sat. (Her. IV., 11., 12.)

E hagyományon kívül volt még egy másik forrása is Herodotusnak, mely hasonlóképp bevándorlóknak mondja a szkithákat s körülbelül egykoru a szkithák költözködése által előidézett népmozgalmakkal. Ez a forrás, melyet Herodotus meg is nevez, a Kr. e. 700—650 körül élt prokonnesosi Aristeas eposz-költő „Arimaszpea” című hőskölteménye; e szerint a középázsiai masszagéták keleti szomszédai, az isszedonok voltak azok, kik a szkithák régebbi földjét elfoglalták, mely a mai kirgiz pusztaságon lehetett, mert Herodotus szerint (IV. 22.) a thysszagétáktól és jyrkáktól észak felé is tanyázott a királyi szkitháknak egy elszakadt ága; az isszedonok által kiszorított szkithák aztán délnyugot felé törve elkergették a „déli” vagyis Feketetenger mellett lakó kimmereket s ezeknek a földjén telepedtek meg. (Her. IV. 13.)

Ugy látszik, a szkithák, mielőtt elfoglalták volna a Pontus mellékét, egy ideig a Volga, Jajk, Kaspi tenger és Aral tó közti pusztaságon tanyáztak, honnan a VII. század dereka táján a masszagéták szorították ki, a mikor aztán a szkithák egyik része a Tanaistól és Maeotistól nyugatra fekvő déloroszországi síkságra, másik része pedig Médiába hatolt, hol — mint Herodotus mondja — 28 évig voltak az urak s uralmuknak csak Kyaxeres méd király vetett véget Kr. e. 605 körül. (Her. I. 103—106. IV. 1.)¹ Ez utóbbiak azok a szkithák, a kik az Akhemenidák korában a perzsáknál *szaka* néven ismeretesek. Hogy Herodotus idejében még nagyon új dolog lehetett a pontusi nomád szkithák és az ázsiai szakák egymástól való elszakadása, abból következtethetjük, hogy Herodotus felfogása szerint Médiát tulajdonképp a pontusi szkithák foglalták el üldözvén az előlük menekülő kimmereket s annyira összefolyt Herodotus kortársainak szemében a szkithák ezen két ágának régebbi története, hogy a pontusiak hagyományainak egyes, ekkor már kellőképp nem értett részletét is a médiái expeditióval igyekeztek megmagyarázni.

Ez a hagyomány több tekintetben felhívja figyelmünket. Tartalma annyi, hogy a szkithák, midőn a Maeotis vidékére nyomultak, ugyancsak szkithákat találtak magukkal szemben, a kiket azonban afféle szolgánépségnek tekintettek, mert szkithaságuk csupán anyai ágra volt visszavezethető. Herodotus ennek a hagyományát olyan formában adja elő, hogy a míg a szkithák 28 évig távol voltak hazájuktól, az alatt otthon maradt feleségeik férfiak hiányában rabszolgáikkal adták össze magukat s az ezektől származott ifjuság szállt szembe a Médiából hazatérőkkel. (Her. IV. 1—3.)

¹ E mozgalmak időpontjának meghatározására még a Gyges (Gugu) lyd király és a kimmerek (Gimirri) közti küzdelmek is felvilágosításul szolgálnak, melyek a Kr. e. 670—660 körüli évekre estek.

Kétséget sem szenved, hogy itt első sorban is egy jóval előbb bevándorolt szkitha népségről van szó. De a hagyomány egy más dolognak is fenntartotta az emlékét. Ennek a korábban beköltözött szkitha elemnek a társadalmi szervezete alantasabb színvonalon állt, mint az ujonnan bevándorolt törzsé, az u. n. királyi szkitháké. Ez utóbbiaknál ekkor már nyilván meghonosodott a fiági leszármazás rendje, őseik voltak, vitéz harczosok, kiket névszerint el tudtak sorolni s büszkén emlegethették, hogy egyiknek ez a hős, a másiknak amaz volt az apja vagy nagyapja. Az a hosszú ut, melyet tettek, míg az isszedonok szomszédságából ellenséges néptörzsek közt a Pontus mellékére jutottak, elég alkalmat nyújtott nekik, hogy idegen nőket raboljanak, kik aztán kizárólag egy férfinak a tulajdonává váltak, ez pedig szükségkép és gyorsan rávezette őket a fiági leszármazás rendjére.¹ Ellenben a szkithák azon ágánál, mely a Pontus mentén már régebben megtelepedett, még mindig a nőági leszármazás rendje volt gyakorlatban, a gyermekeket az anya nemzetségiéhez számították, az apát nem is ismerték, mert a nőt a férfiak közös tulajdonnak tekintették s a törzs valamennyi férfi szabadon élhetett a törzs bármelyik asszonyával. Nem csoda, ha az a törzs, mely már az apai leszármazás rendjére tért át, nem tartotta ezeket magához hasonló tiszta vérű szkitháknak, hisz nem lehetett tudni, nem valami rabszolgai-ivadékok-e?

Hogy a mondában csakugyan ilyen társadalmi viszonyoknak maradt fenn az emléke s a szkithaság nem olyan régen hagyott föl a fiági leszármazás rendjét kizáró nőközséggel, arra kétségtelen bizonyítékot szolgáltatnak a rokon masszagéták, kik még Herodotus korában is ezen a fokán álltak a szociológiai fejlődésnek. Azt mondja ugyanis Herodotus, hogy a masszagétáknál jöllehet mindenkinek van felesége, de *ezekkel közösségben élnek* s ha a masszagéta megkíván egy asszonyt, szekere előtt lefűggeszti tegezét és félelem nélkül szabadon közösül vele.

Hozzáteszi még, hogy a görögök (t. i. a régebbi írók) *ugyan-
ezt a szkithákról beszélik*, de azt nem a szkithák teszik (vagyis az ő korában már nem tették), hanem a masszagéták. (Her. I. 216.) A nőági leszármazás rendjének emlékét őrizte meg a szármataék vagy sazuromaták eredetéről szóló monda is, a mely a szármatakat szkitha ifjak és amazonok ölelkezéséből származott népnek mondja (Her. IV. 110—116.); a szkithák és szármataék testvérnyelvet beszéltek, megértették egymás beszédét, de a különbség mégis akkora lehetett a két nyelv között, hogy arról Herodotus is tudomást szerzett; „a sazuromaták — mondja — szkitha nyelven beszélnek, de eredettől fogva hibásan ejtik ki“; ennek magyarázatát pedig ugy képzeli, hogy az amazonok a szkitha ifjak kedvéért megta-

¹ Igen tanúságosan tárgyalja ezt a kérdést Beöthy Leo: *A társadalmi fejlődés kezdetei*. (Budapest 1882. I. k. 104. s köv. 1) cz. művében.

nultak szkithául, de nem egész tökéletesen s gyermekeik aztán elszakítva apáiktól ezt a romlott szkitha nyelvet örökölték. (Her. IV. 117.)

A társadalmi állapotoknak azon foka, melyet Herodotus részint egyenesen, részint mondai alakban a szkithákról és a velük rokon törzsekről említ, minden népnél megvolt valamikor s minden társadalomban, melynél a kezdetleges állapotokból való kibontakozásnak maradt valami homályos emléke, megtaláljuk ama felfogás nyomait, hogy a kinek apja volt, vagyis az apját meg tudta nevezni, különbnek tartotta magát annál, kinek csak anyai leszármazása volt ismeretes s az előkelő osztálynak szemben a néppel egyik megkülönböztető jele volt az apai leszármazásnak nyilvántartása. Ezért tartják már a nomádok olyan nagy becsben a genealógiai ismereteket, hogy pl. a kirgiz gyermeknek legelső tanulmányai közé tartozik közvetlen hét őse (dseti ata) nevének hibátlan elsajátítása.¹ A római „patricius“ egyenesen olyan embert jelent, kinek apja van, aki apától származik. Ebbe a fogalmi körbe tartozik a magyar *nemes* szó is, melynek tőszava, a *nem*, *nemzeni*, *nemzetség* ismeretes ugyan, de rokonságát sem az ugor, sem a török nyelvekben nem találjuk, sem Munkácsi nem említi az irán eredetű magyar szók közt (Ethnographia V. 177. s köv. l.), pedig kétségkívül annak a nagyon régi kornak az emléke, midőn a magyarság szociális fejlődése azon pontra jutott, hogy a nőági és férfiági leszármazottak közti megkülönböztetés szűksége beállt. Ez a szociológiai háttér azonban nagyon könnyen rávezet arra, hogy tulajdonképp, a legősibb felfogás szerint mit is jelenthetett az, ha valaki azt mondhatta magáról, hogy *neme* van? Ez a szó sem több, sem kevesebb, mint az osztyák „nem“, vogul „nam“, „näm“, finn „nime“ stb. (Budenz Magy. Ug. Szt. 398. Ethnographia V. 177.), vagyis „név“ s eredetileg olyan embert értettek a *nemes* alatt, akinek már volt apjától örökölt neve, a mi a leányági leszármazás mellett, hol a férfiág nevének minden egyes nemzedéknél változni kellene, ha t. i. konstatalni lehetne a vérszerinti apák sorozatát, egyszerűen lehetetlenség.² A magyar nyelvben a nemessel a *nép* van szembe állítva. Ezt a szót Budenz anélkül, hogy szociológiai jelentőségére legkevésbé is gondolt volna, ekkép magyarázza: „neje — pi“ az az nő-fi, vagyis szerinte nő és férfi együttvéve (Magy. Ug. Szt. 402.); az elnevezésnek azonban szociológiai háttérét is figyelembe kell venni s e szerint, míg a nemes az apja nevét viselte, a néphöz azokat a név nélküli „nőfiakat“ számították, kiknél csak a

¹ Vámbéry A.: *A török faj*. Budapest, 1885. 273, 345.

² Mai társadalmi szokásaink között ép ilyen módon változik az egyenes női ág neve. Egy-két példa világosabbá fogja tenni az itt mondottakat; Verböczy Erzsébet leányát már Dombay Annának nevezték, ennek leányát Henye Margitnak, ezét Zeleméry Borbálának, ezét pedig Lorántffy Zsuzsánának; Rákóczy Juliánna anyja volt Zrínyi Ilona, ezé Frangepán Anna Katalin s ezé Ignoser Orsolya.

nőági leszármazás volt ismeretes, apjukat pedig nem tudták megnevezni.

Hát ilyen „nép“ volt a Herodotus által említett monda szerint az a szkithaság is, melyet a királyi szkithák abban az időtájban, midőn egyik elszakadt s Iránban maradt csapatuk Médiát elfoglalta, Európában találtak. Ezért néziük le őket annyira, hogy a monda szerint ostorral közelednek feléjük, mert fegyvert látva még azt hihetnék, hogy születésre és vitézségre egyenranguak a királyi szkithákkal. (Her. IV. 3—4.)

Ezeket tisztába hozva, bizonyára a legnagyobb mértékben fölkelti érdeklődésünket a szkithák egyik ágának *napés*, *napaeus* neve. Diodorus Siculusnál és Pliniusnál találjuk ezen adatot. Amaz elmondva, hogy a szkithák Zeusnak és egy szkithaföldi, övön felül nő-, azon alul kigyótestű nőnek az ivadékai, a mondai östül, Skythéstől két kiváló erényű testvért származtat, az egyik volt *Palos*, a másik *Napes* (τὸν μὲν Πάλον, τὸν δὲ Νάπην ὠνομάσθηαι.), amarról nevezték el a palokat, emerről a *napokat* (διαλεγόμενον τὴν βαβυλῶν ἀφ' ἑκατέρου τοῦς λαοῦς τοῦς μὲν Πάλους, τοῦς δὲ Νάπας προσαγορευθῆναι. Diod. Sic. II. 43.) Plinius *palaeus*nak és *napaeus*nak nevezi a két törzset s úgy tudja, hogy a palok teljesen tönkretették a *napaeus*-okat. (Ibi *Napaei* interiisse dicuntur a *Palaeis*. VI. 50.)

A mikor a szociológiai előzmények oly világosan utalnak rá, szinte lehetetlenség a *napés*, *napaeus* nevet kapcsolatba nem hozni a magyar *nép* szóval, annál is inkább, mert — mint alább ki fogjuk fejteni — a vele szembeállított *Palos*, *palaios* név meg a királyi szkithákra vonatkozik. A *Na-pé(s)*, *na-pai(os)* előrésze ezek szerint megfelel az ugor „nő“, „nej-“, „nê“, „neu“, „ni“ szónak, melynek mélyhangu párja a vogul-osztyákban „nâj“ (urnő, asszony), utórésze pedig a m. magyar „fi“, vogul „pi“, „pi“¹, „püv“, osztyák „poχ“, „paχ“, finn-eszt „poika“, „poeg“ s. miként a magyarság, a szkithaság is nőfiaknak nevezte el azt a társadalmi réteget, melynél a nőági leszármazás rendje s ezzel kapcsolatban a nőközösség még azután is fennmaradt, a mikor a királyi szkitháknál már általános volt az apai ágról való származtatás szokása.

A *Napê(s)*, *napai(os)* névvel alighanem egynek veendő a Herodotus-féle mondában említett *Lipoxais*, ki a monda szerint Targitaos legidősb fia volt s tőle származtak az auchata törzsbeli földművelő szkithák. (Her. IV. 5., 6.) A név egész világosan két elemből áll; utórésze (-xais) a másik két testvér, Arpo-xais és Kola-xais nevében is megvan s így olyan értelmű szónak kell lenni, mely Targitaos mindegyik fiának valami közös tulajdonságára vonatkozik. A tulajdonképeni név e szerint *Lipo*, mely a *Napê(s)*, *napai(os)*szal szemben a szókezdő *n*—*l* váltakozásában olyan hangváltozást mutat, mint pl. az ugarságban: magy. név, oszty. vog. nem, nâm, nam, zürj. votj. nim, finn: nime — mordv. lem, leme, cserem. lim, lûm magy. nyél, lapp: nad, nadda, mordv. ned, ned' — finn: lyte cser. načka, nočko, mordv. načka, načko,

lapp: *nuoska* — magy. lucsok, finn: *losko* || vog. oszty. *näj*, finn: *naise* — magy. le-ány, **laj-án* (szumir — akkad: *luku* = anya); ilyen hangváltozásra utal a szumir- akkad: *nug* vagy *lig* (a. m. kutya) szó is. — A Lipoxais név ilyen magyarázatával szemben megemlítjük, hogy Cunó véleménye szerint vagy a szláv „*lepu*“ (szép), vagy a litván „*lėpiù*“ (parancsolni) szóból származott. (Die Skythen. 325.)

Ha Napes = Lipoxaisban a szkithák azon része van személyesítve, mely az apa nélküli alsóbb néposztályt foglalta magában, ahova tartoztak a nomádoktól mindenkoron lenézett földművelők: a vele szembe állított mondai alak csakis a királyi szkithák öse lehet. Valóban a palokra vonatkozó nyomok magukban véve is arra mutatnak, hogy itt csakugyan a királyi szkithákról van szó. Amit Plinius mond róluk, hogy valahol a Jaxartes mentén megsemmisítették a napaeokat (VI. 50.), ez megfelel Herodotus azon tudósításának, hogy a királyi szkithák az Araxes vagyis Jaxartes folyótul keletre eső vidékről való költözködésük idejében meghódítottak egy rabszolgának tekintett szkitha törzset. A *palok* mondai öse, *Palos* neve pedig a Herodotus-féle *Kolaxais* változatának látszik, ahogy a monda szerint Targitaos legkisebbik fiát, a többiek fölött uralkodó királyi szkithák ösét hívták. A szókezdő labialis és gutturalis váltakozása, amire a *Pal(os)* vagy a Ptolemaeus-féle *Val(os)*¹ és a *Kola(xais)* utal, főleg a keleti altáji nyelvek hangtani sajátosságai közé tartozik (p. mandsu „*foron*“, amuri „*poro*“, tunguz „*horon*“); megvolt a szumir—akkadban (p. *gushgin* — *vushdin* = arany, *gun* — *vun* — *un* = tiz, *gud* — *vud* = szarvasmarha, *ghush* — *vushin* = madár, *gul* — *vul* = csillag, *gun* — *bun* vagy *buj* = nyak, stb.) s helylyel-közzel az ugor nyelvekben is észlelhető (p. magy. *kedig* — *pedig*, *pöszméte* — *köszméte*, *puczkok* — *kuczkó*; lapp: *fuomaše*, *huomehe* — finn: *huonaitse sat.*); ilyen a Phuni, Φούνι is e. h. Huni, Χούνι, továbbá Funguri e. h. Hunguri *sat.*² Nem alap nélküli tehát az a föltevésünk, ha a *Palo(s)*t és *Kola(xais)*t ugyanazon név más-más változatának gondoljuk. A *palo-kola* szó ezek szerint a királyi szkithák, az uralkodó nép valamely jellemző tulajdonságára vonatkozik; Tomaschek szerint (id. m. CXVI. 721.) a *Kola-xais* megfelel az irán „*kāra-khyšāyathya*“ azaz seregvezető szónak s az ó-perzsa „*kāra*“, szkitha „*kola*“ (sereg) szót ugyancsak ő (XVII. 49), mint az észak felé messze kiterjedő irán hatás egyik nyomát megtalálta a szibériai nyelvekben is (jeniszei oszty. *karei*, *halei*, *kott*: *hali* = Krieg). Tagadhatatlan, hogy Tomaschek magyarázata elég találó a királyi szkithák mondai

¹ Ptolemaeus, aki a Kr. u. II. században élt, a palokat, mint az északkeleti Kaukázus és Volga közt tanyázó törzset említi. (Μεταξὺ τῶν Κεραυνίων ὁρίων καὶ τοῦ Ῥᾶ ποταμοῦ Ὀριναῖοι καὶ Οὐάλοι καὶ Σέρβοι V. 9. 21.)

² Gr. Kuun G. *Relationum Hungarorum Historia Antiquissima*. Claudiopoli 1892. 57, 89.

ösének nevére, de ezzel szemben egy másik, szintén olyan találó magyarázat is kínálkozik, amely talán a görögök által használt *királyi szkitha* (Σκίθαι βασιλικήν) elnevezés eredetére is világot vet. A Szumir-akkad *kal, gala, gula* a. m. „nagy“, „első“, „kitűnő“, s aztán „király“ (így magában is, vagy pedig összetételben: „ungal“ vagy „lu-gal“ = szó szerint: nagy-ember és: király) s ezzel egy eredetűnek látszik a szanszkrit *pála* és fryg *βάλαν* szó, melynek jelentése szintén a. m. király.

Azt mondja Herodotus kissé zavarosan, hogy Kolaxais után nevezték a szkithákat szkolotoknak (IV. 6.) Valószínű, hogy Herodotus ez esetben félreértett valamit s olyasformát hallhatott, hogy Kolaxaisról vették nevüket a királyi szkithák, akiknek nemzeti nevét azonban nem ismeri. De talán ezt is megtaláljuk, habár egy kissé hellenizált formában. A Kola-névhez nagyon közel áll a *gelon* törzs neve, mely Ephoros szerint a szármatákkal és agathyrsekkel együtt a szkithák legjelesebb törzsei közé tartozott s maga Herodotus is a pontusi görögök elbeszélése után az egyik mondatváltozatban Agathyrst, Gelonost és Skythest teszi meg a szkithák őseinek. (IV. 10.) A gelonok azonban, akik Dárius hadjárata alatt olyan jelentékeny szerepet vittek (Her. IV. 102, 136.), utoljára annyira összezsugorodnak, hogy ha szó szerint vennénk Herodotus sorait, hát mindössze egy város, a budinok földjén levő Gelonos lakóiból állnának, akik tulajdonképp nem is szkithák, hanem a kikötőkből kiszorított s a budinok földjén megtelepedett, félig már elszkithásodott görögök. (Her. IV. 108.) Ez az állítás világosan mutatja, hogy Herodotus egyáltalában nem volt tisztában a gelonokkal. Hallotta őket emlegetni, hallott valamit a gelonosi görögökről is, de arra senki nem figyelmeztette, hogy a „királyi szkitha“ név egyszerű fordítása annak a szkitha névnek (*gala, *kola), mely a pontusi görögök ajkán, nyilván a *γελώντες*; (virágzók, fényesek) szó hatása alatt gelonná változott s így végre is azt hitte, hogy a gelonok nem mások, mint a gelonosi görögök.

Ez a *gelon* (*gala, *kola) s a vele váltakozó *pala-* (Palos, palaios), *val* törzsnév nagyon sokáig fennmaradt a Fekete tenger mentén. Ujabb és újabb hódító törzsek váltják fel a királyi szkithákat az uralomban, újabb és újabb rétegek jönnek a régi szkitha elemre, melyek egymást sokféleképp áthatják és módosítják: de, e népképződésekben mindig ott találjuk a régi szkithaság mint egyik alkotó résznek a nyomait; nevük két ezer év leforgása alatt sem tűnik el a Don és Azovi tenger menti pusztaságról; átmegegy a Krisztus születése körüli időkben elhatalmasodó szármaták egyik ágára (alán), majd a szármatákról a népvándorláskori hunn és úz elemre, mely magába olvasztja a szármaták maradványait, a jászokat és alánokat s így lesz aztán ugyanazon népnek, melyet az arabok és bizanzsiak guznak, uznak, a magyarok kunnak, az olaszok Comannak neveztek, a feketetengermelléki gótoknál *fal, fulan*, a szlávoknál pedig népetimológiával *polove* (azaz mezőségi, síksági)

vagy magyarosan *palóc* a neve; ezt a népetimológiát helyettesíti a középkori lengyel és magyar íródeák a maga tudákosságával, amikor a *polove*, *palóc* nevet fölcseréli a bibliai *filiszteus* névvel.

Főntebbi fejtegetéseink után talán sikerült kimutatnunk, hogy a szkithák két mondai ősenek, Targitaos legidősb és legifjabb fiának nevét nemcsak vissza lehet vinni olyan szótövekre, melyeknek analógiái az uralattáji nyelvcsaládban találhatók föl, hanem talán azt is bebizonyítottuk, hogy e nevek jelentése a legszorosabb összefüggésben van azon mondai alakok jellemző tulajdonságaival, akikben a szkithaság két — egymással szembeállított törzsét vagy ágát személyesítették meg.

Ezen az alapon Targitaos középső fiának a neve is megmagyarázható, akit Herodotus *Arpoxais* néven említ.

Az a megkülönböztetés, melyet a mondák a nemes származásu és az apátlan szkithák között oly élesen domborítanak ki, Lipoxais és Kolaxais nevében már kifejezést nyert; e szerint Arpoxais nevének egy más olyan jellemző sajátságra kell vonatkoznia, mely szintolyan megkülönböztető jegye volt a szkithaság egy részének, mint p. társadalmi tekintetben a nőági leszármazás rendje. Az a szempont, mely itt figyelembe jöhet. a földművelő nyugoti szkithák és a keleti nomád harczosok szembeállításá.

A földművelő szkithákat (*Σκύθαι ἀροτρῆες* és *Σκύθαι γεωργοί*) többször említi Herodotus. Laktak a Borysthenes (Dnyeper) mindkét oldalán, u. m. a Hypanis (Bug) mentén az alazonok és kallipidák szomszédságában, ezeket *Σκύθαι ἀροτρῆες* néven említi Herodotus s azt mondja róluk, hogy a gabonát (*τὸν σίτον*) nem használat végett vetik, hanem eladásra, míg az alazonok és kallipidák, kik minden egyébben szkitha módra élnek, nemcsak vetik, hanem meg is eszik a gabonát, ugyszintén a vörös- és foghagymát, valamint a lencsét és kölest is. (IV. 17.) Laktak aztán a Borysthenestől kelet felé három napi járásra a Pantikapes folyóig, melyen túl már a nomádok tanyáztak. északra pedig tizenegy napig tartó hajóutra a Borysthenesen fölfelé s északon egy nagy pusztaság választotta el őket az androfagoktól (emberevőktől, vagyis Tomaschek magyarázata szerint a mordvinok őseitől); ezeket *Σκύθαι γεωργοί*-nak nevezi Herodotus. (IV. 18., 19.) Nem tudom, van-e valami jelentősége, hogy Herodotus a bugmellékieket *arotêres*, a Dnyeperen tuliakat *geôrgoi* névvel jelöli? Ha van, mindenesetre az lesz a magyarázata, amire Neumann gondol, t. i. hogy e nevek szkitha törzsneveknek a hellenizált alakjai, vagyis a georgoi név megfelel a Strabó által említett „Urgoi“ szkitha törzs nevének, míg az *arotêres* névben szerinte a mongol „arat“ = emberek, nép szó lappangana.¹

De ha népetimológiára vezethető is a *Σκύθαι ἀροτρῆες* és *γεωργοί* elnevezés: még az esetben is bizonyos, hogy voltak szkithák, akik

¹ Neumann Károly: *Die Hellenen im Skythenlande*. Berlin, 1855. I. 177., 186.

földműveléssel foglalkoztak. Ezért állítja oda a szkitha eredet mondája Targitaos fiainak jelképéül az égből aláhullt arany ekét és jármot, arany csákányt (σάραριν) és arany csészét. (Her. IV. 5.) De ebből aztán egy más dolog is kitűnik, az t. i., hogy a monda képződésében csakugyan szerepelt az a gondolat, hogy a földművelőket és az arany csákánynyal¹ s övükről lecsüngő arany csészével² jelképezett nomád harczosokat egymással szembeállították. Targitaos három fia közül e szerint valamelyik a földműves szkithákat személyesíti, még pedig az idősbek egyike; mivel pedig főntebbi magyarázatunk után Lipoxais nem lehetett: másra nem gondolhatunk, mint *Arpoxaisra*. Fejtegetéseink fonalán ide jutva, méltán magára vonja figyelmünket az a hasonlóság, melyet a gabnatermelő szkithák mondai ősének *Arpo-xaisnak* és egy gabona-

¹ A kétélű csákány vagy szekercze (σάραρις) a nyíllal (és később pikelyes vérttel) együtt képezi a szkitha—szarmata népek jellemző fegyverzetét. Herodotus nemcsak ebben a mondában említi, hanem a masszagétákról is azt mondja, hogy „nyílat, lándzsát és szagariszt szoktak hordani“ (I. 215.) s alább a szakákról, hogy „sajátságos ijjal, törrel, továbbá kétélű szekerczével (καὶ ἀξίνας καὶ σάραρις εἶλον) harczoltak“ (VII. 64.) A pontusi görög emlékek, mint vázák, domborművek sat. a szomszéd barbárokat szintén ilyen csákánynyal ábrázolják (V. ö. *Antiquités de la Russie Méridionale* par le prof. N. Kondakof, le Comte J. Tolstoï et S. Reinach. Paris. 1891. 53., 80., 89. — Demmin Aug: *Die Kriegswaffen*. 4-te Aufl. Lipcse. 1893. 196.) Szkitha neve — Schrader-ként „der echte scytho-iranische Ausdruck“ — a σάραρις. Hogy miért irán? nem tudom. Mert ha egy eredű is az ó-szláv *sekyra*, *sékya* s a latin *securis* szóval, ámbár Schrader szerint „eine hie und da versuchte Verknüpfung dieses Wortes mit altslav. *sekyra*, *sékya*, das wohl unverwandt mit lat. *sec-are*, *sec-aris* etc. ist, ist lautlich kaum möglich“ (Sprachvergleichung und Urgeschichte. 2-te Ausg. Jena. 1890. 325.); de semmikép sem irán szó. A *sec-* tő indo-irán alakja *szkr. ças* = metszeni (innen *çasà* = Schneide. Schlachtmesser); a csákány, szekercze elnevezése az ázsiai árnáknál a vedai *śradhiti* vagy *paraçú* (magy. fejsze. Ethnographia. V. 176.), az újabb irán nyelvekben perzsa: *tabar*, *tabr*, beluds: *towâr*, pamiri: *tipâr* (V. ö. ószl. *toporu*, magy. *topor*, örm. *tapar*): nyelvészetileg tehát semmi elfogadható alapja nincs a σάραρις iránságának. Történetileg pedig azt tapasztaljuk, hogy bár Schrader állítása szerint „das Beil, die Streitaxt eine beliebte Waffe des Nahkampfes auf indo-iranischen Völkergesbiet“ — a csákánynak, bárdnak vagy szekerczének semmi nyoma a régi perzsa fegyverek közt. A Zendaveszta, midőn elsorolja azon fegyvereket, melyek a harczosnak szükségesek, csákányfélét nem említi. Az Akhemenidák korából való domborműves emlékeken sehol sem találjuk, hogy valaki ilyenl volna ábrázolva. Herodotus, midőn a Xerxes seregében levő népekről beszél, azt is elmondja, hogy melyik, miféle fegyvert használt, de csak a szakákról említi, hogy „kétélű szekerczével harczoltak“, a perzsák. médek, baktrok, ariusok és más irán nép fegyverének azonban sehol sem állítja. (VII. 61. s köv. l.) Hagyjuk tehát meg a szagariszt annak, a minek mondják a források: szkitha—masszagéta fegyvernek s ne erőltessük az iránságra. Tomaschek (Sitzungsberichte sat. CXVII. 47.) különben ezt mondja róla: „Das Wort σάραρις für die Streitaxt aus Kupfer kann aus dem ugrischen Sprachschatz erklärt werden: wogul. *sagrak*, *sagrép*, *saury* „Doppelaxt, Handbeil“, ostjak. *sagrem*, *sogrin*, *segyrlem*, *seurem* „ich haue“; armen. *sakr* (aus * *sager*) stammt wohl aus dem Griechischen.“

² A pontusi görögök mondája szerint Herakles egy ijjat és csészét hagyott Skythésre s azóta hordanak a szkithák az övükön csészét. (Her. IV. 10.)

fajnak török, magyar és mongol neve, az *árpa*, *arpa* közt találunk. Ilyen előzmények után csupa esetlegesség volna e hasonlóság?

Ezeket tisztába hozva s kimutatva, hogy a szkithák mondai őseinek nevei olyan szókat foglalnak magukban, melyek uralaltáji eredetre mutatnak, (ha talán egyelőre közelebből nem jelölhetjük is meg a helyet az ural-altájiságon belül): nem nagy fontosságot tulajdonítunk annak a körülménynek, hogy a három királyfi, Lipoxais, Arpo-xais és Kola-xais nevének utórészét alkotó s nyilván az „úr“, „fejedelem“, „herceg“ fogalmát jelölő — *xais* vagy *kszaj* szó milyen eredetű? Lehet a zend *χši.* szkr. *kši* = uralkodni ige származéka s megfelelhet az irán *khšâyathya* = király szónak anélkül, hogy legkevesebbet is változtatna annak a tanuságnak a fontosságán, melyet az illető mondai ősök jellemző tulajdonságára vonatkozó uralaltáji elnevezések szolgáltatnak. De még azt sem tartom egész bizonyosnak, hogy a *kszaj* csakugyan a *khšâyathyá*ból származik.

E szó teljesebb alakját megtaláljuk az indo-szkitháknál, akiknél *kozol*nak vagy *kudsul*nak hangzott. Az a szkitha fejedelem ugyanis, aki Kr. e. 120 körül Baktrianában véget vetett a makedógörög uralomnak s az u. n. indo-szkitha birodalmat alapította, az érmeken ΚΟΖΟΥΛΟ ΚΑΔΦΙΖΟΥ vagy ΚΟΖΟΛΑ ΚΑΔΑΦΕΣ néven fordul elő; az érme hátlapján az árja fölirat így nevezi: „Kujula Kasasa Yavugasa dhramathidasa.“ A görög fölirat kezdőszava, a ΚΟΖΟΥΛΟ vagy ΚΟΖΟΛΑ a görög eredetű uralkodók érmein ΒΑΣΙΛΕΩΣ szóval van helyettesítve, s ugyanezek árja föliratain a „kujulá“-nak „mahâraja“ felel meg, p. az utolsó görög uralkodó, Hermes (138—120. Kr. e.) érmének előlapján ezt a föliratot találjuk:

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΕΡΜΑΙΟΥ

hátlapján ugyanennek árja fordítása:

Mahârajasa tradatasa Hermayasa.

Vannak érmek, melyeknek görög fölirata még ennek az uralkodónak a nevét viseli:

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΤΗΡΟΣΣΥ ΕΡΜΑΙΟΥ

de már a hátlap árja fölirata Kadafesz nevével és czimeivel van helyettesítve:

Kujula Kasasa Yavugasa dhramathidasa.¹ A szaka *kozol* vagy *kudsul* szóval ezek szerint a görög βασιλεύς s az árja maharadsza szókat cserélték föl nyilván azért, mert az is, miként emezek, azt jelentette: „király“, „uralkodó“ s így csakugyan az a szó, mint a pontusi szkitha *kszaj* (*kazalj), mely utóbbiban a kezdő két mássalhangzó talán nem is annyira a szkithák, mint inkább a pontusi görögök kiejtésének tulajdonítandó (V. ö. *szaka* és *szkü*-thész, *szkolotosz*). A szkitha *kozol*, *kszaj* pedig nyilván az akkad *kusz* =

¹ Numismatic Chronicle. 1872. Vol. XII. 170., 179—181.

kormányozni, igazgatni s a szuzai *kusz-ih* = uralkodó (recteur) szóval függ össze.¹

A szkitha eredet mondájának azon változata, melyet a pontusi görögöktől hallott Herodotus, szintén három testvértől származtatja a szkithaságot. (IV. 10.) A nevük: *Agathysos*, *Gelonos* és *Skythés*, akikben tehát három rokon törzs van személyesítve.

Ha a monda alakulásában és további fejlődésében föl lehetne tenni egy minden részletre kiterjedő szabatos csoportosítást a mondai gondolatoknak: akkor a gelonok és a tulajdonképeni szkithák egymással szembe volnának állítva, ami ellentmondana fentebbi fejtegetésünk azon eredményének, hogy gelonoknak a királyi szkithákat nevezték. De a monda folyton változik, kopik és újabb elemekkel bővül, melyek az egyes részletek egymáshoz való viszonyát módosítják és megzavarják. E miatt az összefüggés is csak viszonylagos lehet. Elég, ha van egy-két főgondolat, melyhez viszonyítva helyezkedik el a mondában minden más elem. Ilyen uralkodó gondolat a szkitha eredet mondájában az a felfogás, hogy a köznép, a földművelő szkithák, az agathysrok öse az idősbik testvér, a nomád harczosok, a nemes származásuak öse az ifjabbik. Gelonos és *Skythés* tehát csak látszólag vannak egymással szembeállítva: a legidősb testvér Agathysos, benne van személyesítve a mondai felfogás egyik eleme; a vele ellentétbe helyezett másik elem pedig ép úgy lehet személyesítve Gelonosban, mint Skythésben; mivel azonban a mondának három alakra volt szüksége, a közbeeső testvérnek, vagy az idősb, vagy a fiatalabb testvért kellett ismételnie. Az olbiai görögök mondájában ez az utóbbi eset történt s hogy Skythésben Gelonost ismételtek, ez annál könnyebben bekeverezhetett, mert mint Herodotus értesüléséből kitetszik, a sokszor emlegetett gelonokrul egyébként megfélemlítő zavaros fogalmaik voltak.

A görög monda lényege tehát annyi, hogy a szkithaféle népek közül az agathysrok a korábban, a gelonok, szkithák a később bevándorolt elemek közé tartoznak.

Az *agathys*okat Herodotus „thrák szokások szerint élő” s a Maros mentén lakozó népnek mondja (IV. 104., 49.); nyilván a későbbi dákok ősei, akiket — mint Tomaschek véli — a szkithák neveztek agathysoknak. Nevezhették pedig két okból; vagy azért, mert egy ilyen nevű szkitha törzs nyomult a maros- és aldunamenti thrák-illyr elembe, amely törzs aztán lassanként beolvadt a meghódított népbe; vagy pedig azért, mert az agathys szó tulajdonkép jelzői elnevezés volt, mely a dákoknak valamely jellemző tulajdonságára vonatkozott. A jelzői elnevezés látszik a valószínűbbnek s innen van, hogy az ókori írók hol az Al-Dunánál, hol a Maeotis mentén, hol pedig a Balti-tenger vidékén hallanak

¹⁰ Lenormant Fr. *La langue primitive de la Chaldée*. Páris. 1875. 283. 316, 427, 438.

agathyrs nevü népről s míg Herodotus szerint thrák szokások szerint éltek, Ephoros földrajzi író már a Pantikapesen tul lakó nomádok közé sorolja s a sazuomatákkal és gelonokkal együtt a szkithák egyik legjelesebb törzsének mondja.¹

A thrák szokásu agathyrsok mellett voltak tehát agathyrs-szkithák is, kiknek neve még Attila korában sem enyészett el, amikor az akatir-hunok a szaragurokkal, szabirokkal, urogokkal és unnugurokkal együtt említettnek.² Mi lehetett az a jelzői név, mely nomádra is, földművelőre is, szkithára is, thrákra is és balt-melléki lettre is ráillett? Azt hiszem, hogy a magyarázatot megadja az, hogy az agathyrsok — amit róluk, mint a szkithaság régebbi eleméről különben is föltehettünk volna — Herodotus szerint nöközősségekben éltek, miként a masszagéták (IV. 104.) s így Agathyrsos ugyanaz a mondai alak, mint Lipoxais és Napês; agathyrs névvel e szerint olyan törzseket jelölhettek, melyeknél a fiági leszármazás rendje nem volt szokásban, vagyis az „agathyrs” is körülbelöl azt jelenti, amit a „napês” t. i. apa nélküli nő-gyer-mek. Valóban, a név etimológiája erre mutat; az akkad *exi* a. m. anya (v. ö. még finn: *akka* - uxor, mulier vetula), *tur* a. m. fiu, gyermek, az utóbbinak van még egy mellékalakja is: *turus*, szintén „fiu”, „gyermek” jelentésben, ennek az olvasása azonban nem egészen bizonyos.³

Volt tehát a szkithaságban kétféle elnevezés az alsóbbrendű-nek tekintett nőági leszármazottakra: egy ugor-féle s egy akkad-féle. Majd alább részletesebb magyarázatába is belemegyek: itt elégnék tartom, ha egyszerűen rámutatok e mindenestre fontos ethnologiai mozzanatra. Csak azt jegyzem még meg, hogy az ugor népek között a votjákoknál még ma is van nyoma annak az ősi felfogásnak, mely a nőt nem egy férfi házastársának tekintette, ki iránt hűségre van kötelezve, hanem olyanak, aki szabadon átad-hatta magát bármely férfinak s mivel a gyermekeket az anya nemzetségehez számították, annál nagyobb tiszteletben részesült a

¹ Az agathyrsok lakhelyére vonatkozó adatokat összeállította boldogult Fröhlich Róbert (Az agathyrsok. Arch. Ért. 1884. Új foly. III. k. 181—193.) akinek figyelmét azonban teljesen kikerülte az a körülmény, hogy az „agathyrs” jelzői elnevezés is lehet s igen aztán az egymásnak ellentmondó adatok közt nem tudott másként eligazodni, mint hogy Ptolemaeus adatát fogadta el helyesnek, amely szerint az agathyrsok a balti tenger mellékén, valahol a Ladoga és Onega körül laktak, míg Herodotus szerinte tévedett, mikor Erdély és Havasalföld lakóinak tartotta őket. Pedig azt hiszem, alig képzelhető, hogy olyan ember, ki az olbiai görögöktől, a mai Odesszában szerezte adatainak igen nagy részét, ilyen vastag tévedést követhessen el. Olyan volna ez, mintha a mai odesszaiak egy Herodotus-féle utazóval azt hitelnék el, hogy a finnek Erdélyben laknak. Hogy pedig Ephoros és követői sem igen tévedtek, mikor azovitengermelléki nomád agathyrsokról beszéltek, mutatja az, hogy egy akatir vagy akatzir nevü törzs még a hunn korban is lakott ezen a vidéken.

² *Excerpta e Prisci Historia.* Corpus Script. Hist. Byzantinae. Bonn. 1821. 158. s. köv. l.)

³ Lenormant id. m. 11, 56, 434; 259, 270, 441.

nő a törzs férfiai részéről, minél több gyermeket szült; hát ennek a felfogásnak a maradványa a votjásoknál egészen más társadalmi viszonyok közt abban jelentkezik, hogy a leánytól nem követelik meg a szüzies életet, sőt az olyan leány, kinek a házasság előtt nem volt egy-két gyermeke, nem is igen kap férjet, mert azt hiszik róla, hogy magtalan, ezért a votják leány éppen nem tartózkodó a férfiakkal szemben. Hasonló felfogás maradványa volt a szumir-akkadok romjain képződött babiloniaiaknál az a szokás, hogy a leány mindaddig nem mehetett férjhez, vagyis nem köthette le magát egy férfinak, míg az egykori nőközösség jelképekül Mylitta (Bilit-Isztar) ünnepén bármely idegen férfival ölelkezve föl nem áldozta szüzességét.¹

Nagy Géza.

Lozsád és népe.

I. A falu.

A Strigy és Maros összeshakadásánál képződött szegletben a Magura völgyében, fekszik Hunyadmegye egyetlen magyar faluja: *Lozsád*.

A falu, melynek egyik szomszédja az 1849-ből híres Piski, a völgy katlanszerű fejének lankás oldalain és térségén meglehetősen szabálytalan módon helyezkedik el.

Négy főrésze van: a *Férszég*, a *Feketék* uccája, a *Patakszér* és *Büstér*.

Férszégnek a falu nyugati felét hívják, mely mellett délről a *Gőse* pataka ered és foly el keleti irányban.

A *Feketék* része a *Férszég* folytatását képezi kelet felé és egy kis részét *Búrnyec*-nek hívják. Ez arról nevezetes, hogy a falu kisebb számú oláh lakói leginkább benne laknak. Ez a két rész a völgykatlan északi, lankás oldalán van elhelyezve és köztük egy kis ér, a *Kisek* pataka, képezi a választékot.

Ahol a *Kisek* pataka a *Gőse* patakába bele szakad, azon a

¹ Beöthy Leo (*A társadalmi fejlődés kezdetei*. I. 32. s 41. l.) igen sok népet és társadalmat sorol fel, melyek a hajadonok tisztaságának semmi becset nem tulajdonítottak s a melyeknél a magántulajdonba átmenő nőnek a köztulajdon alól való bizonyos vallásos szertartás szerinti megváltása szokásban volt vagy van.